

10 Αυγούστου 2014

Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και παιδική εργασία στην Ελλάδα (1870 - 1950)

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Θεσσαλονίκη 1936. Το εργοστάσιο των αδελφών Λεβί και Σολομών Μπενουζίλιο στην Πυλαία. Στη φωτογραφία φαίνεται ότι το προσωπικό αποτελείται κυρίως από παιδιά. Πηγή: www.greek-

Οι συνθήκες που επικρατούσαν στους εργασιακούς των μεγάλων εργοστασίων ή των διαφόρων βιοτεχνιών από το 1870 έως το 1940 ήταν άθλιες τόσο για τους ανήλικους όσο και για τους ενήλικους εργάτες. Χαρακτηρίζονταν «“εργαστήρια θανάτου” όπου οι εργάτες υποχρεούνται να δουλεύουν βουτηγμένοι εις τα νερά, δολοφονα ρεύματα αέρος, αναγκαία εργασία, ένεκα των οποίων υφίστανται συχνά προσβολές πλευρίτιδας ή πνευμονιών, οι οποίες καταλήγουν πολλάκις εις φθίσιν (=φυματίωση) και τόσα άλλα νοσήματα των οφθαλμών, των αναπνευστικών και πεπτικών οργάνων, του δέρματος κλπ, άτινα μαστίζουσι (τα οποία βασανίζουν) το ως επί το πολύ αδύνατον αυτών εξ ανηλίκων εργατίδων προσωπικόν»[1].

Τα πράγματα σε οποιαδήποτε εργασία για τα παιδιά είναι δύσκολα. Οι συνθήκες εργασίας απάνθρωπες και η συμπεριφορά των εργοδοτών -προστατών τους ιδιαίτερα σκληρή. Σανίδα σωτηρίας για τα παιδιά αποτέλεσε η επέμβαση του Εθνικού Κράτους που όρισε ως υποχρεωτικά κάποια στάδια σχολικής εκπαίδευσης και τη θέσπιση του κατώτατου ορίου ηλικίας για την εργασία ενός παιδιού. Έτσι άρχισε να καλλιεργείται -κυρίως να ωριμάζει- σε ολόκληρο το κοινωνικό φάσμα η ιδέα της ύπαρξης παιδικής ηλικίας[2].

Η εισαγωγή των κοινωνιών στο βιομηχανικό και στο βιοτεχνικό χώρο είχε σα συνέπεια την αναζήτηση φθηνού εργατικού δυναμικού. Αυτό βρέθηκε στα πρόσωπα των παιδιών. Έτσι με την είσοδο των κοινωνιών στον κόσμο της βιοτεχνίας και αργότερα της βιομηχανίας έχουμε και την είσοδο των παιδιών σε νέα περιβάλλοντα εργασίας. Οι οικογένειες λόγω της ανέχειας και της φτώχειας που τις ταλάνιζαν ωθούσαν τα παιδιά τους στην εργασία σε βιοτεχνίες και βιομηχανίες προκειμένου να αυξήσουν το εισόδημά τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα κάποια παιδιά να ωριμάζουν γρηγορότερα και να αποκτούν εμπειρίες ενηλίκων συνδυασμένες με υποχρεώσεις και υπευθυνότητα σε αντίθεση με κάποια άλλα παιδιά που χαίρονταν την ανεμελιά των παιδικών χρόνων τους σε συνδυασμό με την παρακολούθηση μαθημάτων στο σχολείο[3].

Πολλά παιδιά από τα νησιά ή τα ορεινά χωριά της Ελλάδας έρχονταν στις πόλεις για να εργαστούν είτε σε βιομηχανίες είτε σε βιοτεχνίες αλλά κυρίως σε παντοπωλεία, μαγαζιά ή σε διάφορους άλλους εργασιακούς χώρους. Τα περισσότερα παιδιά ήταν αναγκασμένα να κοιμούνται μέσα στους χώρους εργασίας τους, αφού δεν είχαν που να μείνουν[4]. Οι ώρες εργασίας τους ξεπερνούσαν τις δέκα και πολλές φορές βιάζονταν όχι μόνο ψυχικά αλλά και σωματικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούσαν τα μικρά κορίτσια που ως υπηρετικό προσωπικό ήταν αναγκασμένα να υποστούν από τη μία τις βρισιές και

την ψυχική ή και σωματική κακομεταχείριση της κυρίας του και από την άλλη να λειτουργούν ως αντικείμενο πόθου των αρσενικών της οικογένειας. Έτσι οι γιοι ή ο κύριος της οικογένειας πάνω στο σώμα των μικρών αυτών κοριτσιών ικανοποιούσαν με τη βία σχεδόν πάντοτε τις κάθε είδους σεξουαλικές ορέξεις τους [5].

Το 1870 πολλά παιδιά εργάζονται στις βιομηχανίες. Στην Κέρκυρα και συγκεκριμένα στο εργοστάσιο Αξιώτη που έφτιαχνε χαρτί για παιχνίδια υπήρχε εργαζόμενο παιδί ηλικίας 8 ετών, το οποίο ήταν κοριτσάκι[6]. Ενώ υπάρχουν μαρτυρίες την εποχή εκείνη και για εργασία σε εργοστάσια παιδιών 6 και 7 ετών[7]. Η πλειοψηφία των παιδιών αυτών ήταν κυρίως ορφανά ή παιδιά που οι γονείς ήταν άρρωστοι ή ανάπηροι[8]. Ο αριθμός των πολύ μικρής ηλικίας εργαζομένων παιδιών στα εργοστάσια ή τις βιοτεχνίες αυξήθηκε μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή το 1922, αφού πολλά παιδιά που επέζησαν από τη σφαγή ήταν ορφανά. Σώθηκαν από τη σφαγή στη Μικρά Ασία και ήρθαν στην Ελλάδα για να γνωρίσουν το απάνθρωπο πρόσωπο μίας κοινωνίας που τους μεταχειριζόταν ως δούλους χωρίς καθόλου λύπηση και με πολλή σκληρότητα. Χαρακτηριστική είναι η έρευνα της Επιθεώρησης Εργασίας το 1926 στο βιομηχανικό και βιοτεχνικό κλάδο της Αθήνας και του Πειραιά. Εκεί, την περίοδο εκείνη εργάζονταν 226 αγόρια και 2309 κορίτσια ηλικίας 9-13 ετών.

Πολλά ατυχήματα σε βιοτεχνίες και βιομηχανίες είχαν θύματα παιδιά κάτω των 20 ετών. Τα περισσότερα από τα ατυχήματα συνέβαιναν ύστερα από την καταστρατήγηση του ωραρίου των 10 ωρών που σε μερικές εργασίες έφτανε και τις 16 ώρες[9]. Το ωράριο δεν είχε απόλυτα καθιερωθεί, κάτι που δε συνέβαινε με την αργία της Κυριακής. «Η πρώτη εργατική νομοθεσία μετά το κίνημα του 1909 καθιέρωνε την αργία της Κυριακής [...] και ορισμένων εορτών. Η νομοθεσία αυτή [...] αφορούσε μόνον ορισμένες βιομηχανίες. [...] Η εβδομαδιαία αργία έγινε υποχρεωτική στις πόλεις της Αθήνας, του Πειραιά, του Βόλου, της Σύρας και της Πάτρας, που ήταν και τα σημαντικότερα βιομηχανικά κέντρα, και υποχρεωτική επίσης για τις γυναίκες και τα παιδιά κάτω των 16 ετών»[10]. Φυσικά στις περισσότερες φορές της επαρχίας ούτε ωράριο υπήρχε ούτε Κυριακή ή οποιαδήποτε άλλη αργία[11].

Δυστυχώς, όμως, παρά τις εξαθλιωτικές συνθήκες εργασίας των παιδιών ο αριθμός των εργαζομένων ανηλίκων ποίκιλε συνεχώς από περιοχή σε περιοχή ενώ διατηρούσε μία σταθερά αυξητική στάση. Χαρακτηριστικά «Στα 1920, οι κάτω των 18 ετών αποτελούσαν το 25,95% της εργατικής δύναμης στη βιομηχανία και βιοτεχνία, με ποσοστά που κυμαίνονταν από 49,13% στη ραφή ενδυμάτων έως 9,87% στην παραγωγή ενέργειας. Στα 1928, η συμμετοχή των ανηλίκων ανέβηκε στο 30,48%, ενώ στην απογραφή του 1930, σε σύνολο 261.057 εργαζομένων σε

βιομηχανικές επιχειρήσεις, βρέθηκαν 11.096 παιδιά κάτω των 14 ετών, εκ των οποίων τα 2.833 κορίτσια και 70.617 έφηβοι, 15-19 ετών, εκ των οποίων 21.605 ήταν κοπέλες. Αν, βέβαια, μπορούσαμε να υπολογίσουμε και πόσα παιδιά εργάζονταν στις οικοδομές, στα μικρομάγαζα, σε προσωπικές υπηρεσίες, ως μικροπωλητές, λαχειοπώλες κ.λπ., τότε θα είχαμε ακόμη μεγαλύτερη διαφοροποίηση σχετικά με την εργασία των παιδιών και των εφήβων. Ο μεγαλύτερος βιομηχανικός κλάδος με παράδοση στην παιδική εργασία ήταν η κλωστοϋφαντουργία. Το 1928, στα νηματοουργεία του Πειραιά εργάζονταν 4.000 παιδιά»[\[12\]](#).

Η οικονομική κρίση του 1929 συνέβαλε ακόμη περισσότερο στην αύξηση της παιδικής εργασίας. Με το πέρασμα των χρόνων πολλά παιδιά βίωσαν τη σκληρότητα της παιδικής εργασίας. Δυστυχώς ακόμη και σήμερα στην Ελλάδα υπάρχει η παιδική εργασία, όχι μόνο ως εργαζόμενα στις βιομηχανίες –βιοτεχνίες αλλά σε διάφορα άλλα «επαγγέλματα», όπως η επαιτεία, το καθάρισμα τζαμιών αυτοκινήτου και χίλιες άλλες εργασίες προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα καλό μεροκάματο, το οποίο πολλές φορές συνοδεύεται από λιγοστό φαγητό αλλά και άφθονο ξύλο.

Στη σημερινή εποχή τα εργαζόμενα παιδιά είναι παιδιά που μεταναστών, προσφύγων ή πολύ χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων που προσπαθούν να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένειά τους είτε για να δώσουν χρήματα στα διάφορα «αφεντικά τους». Πολλά από αυτά τα αφεντικά έχουν νοικιάσει ή αγοράσει τα συγκεκριμένα παιδιά από δουλεμπόρους. Φυσικά, υπάρχουν παιδιά που ασχολούνται ως εργασία με τη γη, την αλιεία και τη κτηνοτροφία αλλά αυτό γίνεται μέσα στα πλαίσια της οικογένειάς και σε πολύ ελάχιστες περιπτώσεις υπάρχει εκδήλωση βίας ή απάνθρωπης εκμετάλλευσης.

Παρατήρηση: το παρόν άρθρο αποτελεί τμήμα της ιδιαίτερα ενδιαφέρουσας εργασίας της Dr. Ειρήνης Αρτέμη, Πτ. Θεολογίας –Φιλολογίας, MA & PhD Θεολογίας, “Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΚΑΙ 20ο ΑΙΩΝΑ”, την οποία η ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ θα δημοσιεύσει ολόκληρη, τμηματικά. Ήδη έχουμε περάσει στο κεφάλαιο: “Συνοπτική παρουσίαση της παιδικής εργασίας στην Ελλάδα από το 1870 έως και το τέλος της δεκαετίας του 1940.”

[\[1\]](#), Αυτόθι, σ. 45. Πρβλ. Εργατικό κέντρο Αθήνας 1911, *Οι εργάται της Ελλάδος προς την διπλήν Βουλήν των Ελλήνων*, Αθήνα 1911, σ.20

[2] Μ. Ρηγίνου, *Μορφές παιδικής εργασίας στην βιομηχανία και την βιοτεχνία (1870-1940)*, σ. 15.

[3] A. Davin, «When is a child not a child», in H. Carr, and L. Jamieson, *The Politics of Everyday Life*, Basingstoke, Macmillan 1990, p. 39.

[4] Επιθεώρηση Εργασίας 1921.

[5] Χ. Γεωργούλα, *Εργασία ανηλίκων: Έκταση, μορφές και επιπτώσεις στη σχολική επίδοση και στην επαγγελματική σταδιοδρομία*, σ. 18.

[6] Μ. Ρηγίνου, *Μορφές παιδικής εργασίας στην βιομηχανία και την βιοτεχνία (1870-1940)*, σσ. 29, 44

[7] P. F.Martin, *La Grèce nouvelle*, Paris 1911, σ. 19.

[8] Επιθεώρηση Εργασίας 1921.

[9] Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, διεύθυνση Εργασίας 1921. Μ. Ρηγίνου, *Μορφές παιδικής εργασίας στην βιομηχανία και την βιοτεχνία (1870-1940)*, σ. 86.

[10] Γ. Λεονταρίτη, «Το ελληνικό εργατικό κίνημα και το αστικό κράτος 1910-20», *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Φιλιππότης, Αθήνα 1980, σ. 55.

[11] Απόσπασμα από την Έκθεση Επιθεωρητή Εργασίας προς τον υπουργό Εθνικής Οικονομίας (31.8.1912): «Εις αμφοτέρας τας πόλεις (Πάτρα, Κέρκυρα) οι εργατικοί νόμοι είναι σχεδόν άγνωστοι και η εφαρμογή αυτών εις πολλά εργοστάσια, μήτε ήρχισεν, μήτε δύναται, να υπάρξει ελπίς ότι θα αρχίση [...] η δεκάωρος εργασία δια τας γυναίκας και τους ανηλίκους εις ελάχιστα εργοστάσια είχαν εφαρμοσθή [...] Κυριακή αργία δεν τηρείται εις πολλά των εργοστασίων [...] Αι προφυλάξεις δια την υγείαν των εργαζομένων ουδόλως λαμβάνονται υπ' όψει».

[12] *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Γ' Λυκείου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2001, σσ. 54-55. Βλ. συναφώς Α. Λιάκου, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, εκδόσεις Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος

, Αθήνα 1993 σσ. 274-292.